

1. ВИМОВА І НАПИСАННЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ І НЕСЛОВ'ЯНСЬКИХ ПРІЗВИЩ

1.1. Фонетичні правила правопису слов'янських та неслов'янських прізвищ

Найголовніші правила щодо правопису інших слов'янських прізвищ такі:

1. Російський звук *е*, польські *ie*, болгарський і сербський *е*, чеські *е*, *ě* після приголосних передаються літерою *е*: *Александров, Бестужев, Вельгорський, Венгеров, Веселовський, Державін, Кузнецов, Лермонтов, Озеров, Петров, Степанов, Тургенєв, Федін, Шмельова; Белич, Броневський, Веслав, Залеський, Мечислав, Міцкевич, Мічатеєв, Недич, Седлачєв, Сенкевич, Сераковський, Ценкий, Чапєв.*

2. Російський звук *є* передається літерою *є* в таких випадках:

а) на початку слів: *Євдокимов, Євтушевський, Єгоров, Єланський, Єлизаров, Єршов, Єфимов;*

б) у середині слів після голосного *й* при роздільній вимові після приголосного (після *ь* та апострофа): *Бєрдяєв, Бєраков, Вєресаєв, Гуляєв, Достоевський, Ісаєнков; Аляб'єв, Афанасьєв, Григор'єв, Євгенєва, Зинов'єв;*

в) після приголосних (за винятком шиплячих, *р і ц*) у суфіксах *-єв, -єєв* російських прізвищ: *Ломтєв, Медведєв, М'ятлєв, Тимірязєв; Алексєєв, Веденєєв, Гордєєв, Матвєєв, Менделєєв; але: Муромцєв, Нєхорошєв, Писарєв, Подьячєв, Усвятцєв; Андрєєв, Аракчєєв, Мацєєв, Плещєєв, а також у болгарських: Ботєв, Друмєв і под.;*

г) коли російському *е* кореня відповідає в аналогічних українських *і* (тобто на місці колишнього *ѣ*): *Бєлінський, Звєрєв, Лєсков, Мєстєчкін, Насєдкін, Пєшковський, Рєпін, Стєлєтов, Твєрдохлєбов.*

3. Російська літера *ѣ* передається:

а) сполученням літер *йо* на початку слова, у середині після голосних, а також після *б, п, в, м, ф*, коли *ѣ* позначає звукосполучення *й+о*: *Йолкін; Бугайов, Воробйова, Окайомов, Соловйов;*

б) через **ьо** в середині слова після приголосних, коли **ѣ** позначає сполучення м'якого приголосного з **о**: *Алфьоров, Верьовкін, Дьорнов, Корольов, Новосьолов, Семьоркін, Тьоркін*. Але у прізвищах, утворених від спільних для української та російської мов імен, пишеться **е**: *Артемов, Семенов, Федоров* і т. ін.;

в) через **о** під наголосом після **ч, щ**: *Грачов, Лихачов, Пугачов, Щипачов*.

4. Польське сполучення літер **іо** передається:

а) сполученням літер **йо** після **б, п, в, м, ф**: *Голембйовський, Мйодович, Пйотровський*;

б) через **ьо** після м'яких приголосних: *Аньолек, Генсьорський, Козьолецький*.

5. Літера **и** (**і**) передається через **и** в прізвищах, належних до південнослов'янських мов, у яких немає розрізнення **и** – **і** (болгарська, сербська та ін.): *Величков, Живков, Христов; Белич, Караджич, Милетич, Радич, Ягич*; але через **ї** після голосного: *Раїч, Стоїч* та через **і** – на початку слова: *Ікономов, Ілієв; Івич, Ігнатович*.

У польських, чеських і словацьких прізвищах і передається:

а) через **і** на початку слова та після приголосного: *Івашкевич, Зволінський, Лінда, Міцкевич; Індра, Єдлічка, Мічатек*;

б) через **и** після шиплячих і в суфіксах **-ик, -ицьк-, -ич (-евич, -ович)**: *Бжозович, Козицький, Конопницька, Коперник, Сенкевич, Шимчак; Гавлик, Жижка, Міклошич, Фучик*.

6. Російська літера **и** передається:

а) літерою **і** на початку слова та після приголосних (крім шиплячих і **ц**): *Ігнатов, Ігнат'єв, Ісаєв; Багіров, Гагарін, Мічурін, Пушкін*;

б) літерою **ї** після голосного й при роздільній вимові після приголосних (після **ь** та апострофа): *Воїнов, Гур'їн, Ізмаїлов, Ільїн*;

в) літерою **и**:

1) після **дж, ж, ч, ш, щ** і **ц** перед приголосним: *Гаршин, Гуцин, Дорожнин, Лучин, Цецилін, Чичиков, Шишкін, Щиглов*; це стосується й

прізвищ інших народів: *Абашидзе, Вашингтон, Джигарханян, Жильєрон, Тажибаєв, Цицерон, Чиковані* тощо; також *Чингісхан*; але перед голосним пишеться *і*: *Жіоно, Тиціан*;

2) у прізвищах, утворених від людських імен та загальних назв, спільних для української, російської та інших слов'янських мов: *Борисов, Ботвинник, Вавиловський, Виноградов, Глінка, Данилов, Казимирський, Кантемир, Кирилов, Кисельов, Миронов, Митрофанов, Мишкін, Никифоров, Одинцов, Пивоваров, Пиляєв, Писарев, Смирнов, Тимофєєв, Титов, Тихомиров*; але: *Нікітін, Ніколаєв, Філіппов* тощо, вихідними для яких є імена, відмінні від українських;

3) у префіксі **при-**: *Прибилкін, Привалов, Пришвін*;

4) у суфіксах **-ик-, -ич-, -иц-, -ищ-**: *Бєликов, Голик, Котельников, Крутиков, Новиков; Гнідич, Григорович, Кулинич, Станюкович, Трублаєвич; Голицин, Палицин; Радищев, Татищев.*

7. Російський звук **ы** (польський, чеський, словацький **у**) передається літерою **и**: *Крутих, Малицин, Рібаков, Циганков, Чернишов; Виспянський, Пташинський; Масарик.*

Білоруські прізвища передаються за традицією: *Журавський, Короткевич*; але: *Бядуля, Янка Купала, Цьотка* й под..

8. Польські носові **ą, ę** передаються:

а) сполученнями літер **ом, ем** перед губними приголосними: *Домбровський, Заремба, Кемпа*;

б) сполученнями літер **он, ен** перед іншими приголосними: *Зайончек, Пайонк, Пйонтек, Свьонтек; Венгжинович, Єндріховський, Свенціцький.*

9. Суфікси слов'янських прізвищ **-ск(ий), -цк(ий), -ск(і), -цк(і), -sk(і), -sk(і), -dzk(і), -sk(ý), -sk(ý)** передаються відповідно через **-ськ(ий), -цьк(ий), дзьк(ий)**: *Броневський, Даргомижський, Маяковський, Мусоргський, Островський; Гомулицький, Городецький; Грудзький, Завадзький*; так само з **ь** пишуться російські прізвища на **-ск(ой), -цк(ой)**: *Луговської (Луговська), Трубецької (Трубецька).*

М'якість польських приголосних *ń, ś, ć, (dź)* у прізвищах перед суфіксами *-ськ(ий), -цьк(ий)* і м'якими приголосними не позначається м'яким знаком, хоч в українській вимові в цих позиціях *н, с, ц (дз)* пом'якшуються: *Виспянський, Яблонський; Свядек, Цвік*. В усіх інших випадках м'якість попередніх приголосних передається літерами *і, ю, я* та *ь* (у кінці слова): *Дзись, Дзюравець, Сятковський*.

10. Прикметникові закінчення російських прізвищ передаються так: **-ий** через **-ий**; **-ий** після твердого приголосного – через **-ий**, після м'якого приголосного – через **-ій**; **-ая, -яя** – через **-а, -я**: *Бєлий, Зоркий, Крайній; Бєла, Горова, Крайня*. Закінчення **-ой** передається через **-ой**: *Донської, Полевой, Толстой*.

Прикметникові закінчення білоруських прізвищ **-ы**, чеських **-у**, польських **-у**, болгарських **-и** передаються через **-ий**: *Бєлий, Гартний, Гуляшкий, Нєврлий, Нєсдлий, Новотний, Палацький*.

11. Апостроф пишеться після губних, задньоязикових і **р** перед **я, ю, є, ї**: *Аляб'єв, Ареф'єв, Водоп'янов, В'яльцева, Григор'єв, Захар'їн, Луб'янець, Лук'янов, Пом'яловський, Прокоф'єв, Рум'янець, Юр'єв*; перед **йо** апостроф не пишеться: *Воробйов, Соловйов*.

Примітка. Коли **я, ю** означають сполучення пом'якшеного приголосного з **а, у**, то апостроф перед ними не пишеться: *Бядуля, Пясецький, Рюмін*.

12. Знак м'якшення (**ь**) пишеться:

а) у прізвищах після м'яких приголосних **д, т, з, с, ц, л, н**:

1) перед **я, ю, є, ї**: *Дьяконов, Панкратьєв, Третьяков, Полозьєв, Саласьєв, Ульянов, Льюшин, Ананьїн*;

2) перед приголосними: *Вольнов, Коньков*;

3) у кінці слова: *Лось, Соболь*.

Примітка. Коли **я, ю** означають сполучення м'якого приголосного з **а, у**, то перед ними **ь** не пишеться: *Дягилєв, Зябрев, Ляпунов, Цявловський, Тюменєв*;

б) у прізвищах із суфіксом **-ець**: *Глуховець, Скиталець*.

В українській мові у неслов'янських прізвищах подвоєні приголосні зберігаються: *Мюллер, Руссо, Фламмаріон, Шиллер*.

Примітка. Узвичаєний вжиток дозволяє не подвоювати приголосні, якщо слідом або перед подвоєнням знаходиться ще один приголосний.

G і h звичайно передаються літерою *z*, у неслов'янських прізвищах іншомовного походження етимологічний **g** згідно з усталеною традицією вимовляється як *z*, проте збереження **g** у вимові не є порушенням орфоепічної норми: *Ганнібал, Гарібальді, Гейне, Гете, Гізо, Гомер, Горацій, Горн, Гюго, Магомет*.

Виняток. В окремих словах англійського походження **h** передається літерою *x*: Хемінгуей.

F і ph передаються літерою **ф**, **th** залежно від того, як слово узвичаєне в українській мові, передається то літерою **ф**, то літерою **т**: *Лонгфелло, Фірдоусі*.

L у словах іншомовного походження передається твердим або м'яким **л** – залежно від того, як узвичаєне те чи інше слово в українській мові: *Веласкес, Голсуорсі, Ламарк, Майкл Голд, Флобер, Флуранс; Вільсон, Лінкольн, Золя, Лютер, Рафаель, Садуль, Тельман*.

Сполучення **le** передається через **ле**: *Галілей, Лессінг*.

Дифтонги **au, ou** передаються переважно через **ау, оу**, разом із тим у цілому ряді слів **au** передається через **ав**: *Краузе, Паульсен, Фауст, Штраус*.

Початкові **io, yo, jo** передаються через **іо**, коли в українській мові вони вимовляються як два склади, та через **йо**, коли вони вимовляються як один склад: *Йон*.

I, y (а також **u** німецького дифтонга **eu**) в позиції між двома голосними (в іноземній мові) у неслов'янських прізвищах зберігаються у такому винятку з правила: *Гойя, Фейєрбах*.

I пишеться на початку слова, після приголосного перед голосним, є та звуком **й**, а **ia** в кінці слова передається звичайно через **ія**: *Ібсен, Віардо, Оссіан, Фіораванте, Дієго-Гарсія*.

I пишеться після приголосних у неслов'янських прізвищах, перед наступним приголосним **i** в кінці слова в географічних назвах: *Білло, Гальвані, Грімм, Дарвін, Дідро, Дізель, Овідій; Россіні, Ламетрі.*

Після голосного **i** передається літерою **ї**.

Перед приголосним після **дж, ж, ч, ш, щ** і **ц** у географічних назвах **i** передається літерою **и**, але перед голосним пишеться **і**: *Абашидзе, Вашингтон, Джигарханян, Жильєрон, Тажибаєв; Цицерон, Чиковані, Чингісхан, Шиллер; Жіоно, Тиціан.*

E передається літерою **e**: *Есхіл.*

Oe, ö, eu передаються літерою **e**: *Гете, Вільнев.*

Коли іншомовне **e** (іноді дифтонг **ai**) на початку слова вимовляється в українській мові як звукосполучення **й + e**, воно передається літерою **є**, також після апострофа, **є, і, й, ь** пишеться **є**, а не **e**: *Вандрієс, Дієго, Фейєрбах, Готьє.*

Початкове **je** передається через **є**. Початкові **ie (hie)** звичайно передаються через **іє** з наведеними нижче винятками: *Єнсен, Єсперсен.*

Апостроф у словах іншомовного походження та похідних від них пишеться перед **я, ю, є, ї** після приголосних **б, п, в, м, ф, г, к, х, ж, ч, ш, р**: *Барб'є, Б'єрсон, Б'юкенен, Женев'єва, Ф'єзоле, Монтеск'є, Руж'є, Фур'є.*

Апостроф не пишеться, коли **я, ю** позначають пом'якшення попереднього приголосного перед **а, у**: *Барбюс, Бюффон, Вюртемберг, Мюллер, Гюго, Кюв'є, Рюдберг.*

М'який знак у географічних назвах іншомовного походження пишеться після приголосних **д, т, з, с, л, н** перед **я, ю, є, ї, йо**, відповідно до вимови після **л** перед приголосним: *Готьє, Лавуазьє, Жусьє, Мольєр, Ньютон, Реньє, Він'ї; Нельсон, Рафаель; Клаузевіц, Ліфшиц, Моріц.*

М'який знак не пишеться перед **я, ю**, коли вони позначають сполучення пом'якшеного приголосного з **а, у**: *Дюма, Сю, Бюлов.*

Французькі **ll** та **ill** після голосних у кінці слів та перед голосними передаються через **й**: *Ануї, Війон.*

Англійський дифтонг *eu* передається через *ей*.

Англійське *w* у власних назвах передається звичайно через *в*, але за традицією існують винятки: *Вашингтон, Вебстер, Веллінгтон, Вільсон, Вільямс, Вінер; Уайльд, Уеллс, Голсуорсі, Хемінгуей*.

Англійське *th* – через *т*, але існують винятки: *Ворт, Мередіт, Агата*.

У німецького дифтонга *eu* в позиції між двома голосними у власних назвах зберігається: *Фейєрбах*.

Німецький дифтонг *ei* передається через *ей*, у власних назвах новішого походження німецький дифтонг *ei* передається через *ай (яй)*, дифтонг *eu* – через *ой*: *Гейне, Ейнштейн; Вайзенборн, Кайзер, Майнгоф, Нойбауер*.

Голландські дифтонги *iu, u* передаються через *ей*: *Ван-Дейк*.

Довгі голосні в прізвищах та іменах, запозичених із фінської та естонської мов, передаються подвоєнням відповідних літер української абетки: *Аарне, Куусінен, Тоомінг*.

1.2. Складні і складені особові імена та прізвища (прізвиська) і похідні від них прикметники, їх правопис

Імена та прізвища (прізвиська) людей, що складаються з двох чи трьох слів або до складу яких входять частки, артиклі тощо, можуть писатися окремо, разом і через дефіс.

1. Окремо пишуться:

а) прізвиська (українські та перекладені іншомовні), що складаються з імені та прикметника, узгодженого з ним чи з наступним іменником: *Іван Волове Око, Олена Прекрасна, Річард Левове Серце, Степан Тигряча Смерть*; сюди належать і особові найменування американських індіанців: *Маленький Вовк, Тутий Ніж* і т. ін.;

б) псевдоніми, що складаються з імені та прізвища: *Джек Лондон, Жорж Занд, Леся Українка, Марко Вовчок, Панас Мирний*;

в) повні давньоримські особові назви, у яких перше слово означає особове ім'я, друге – родове ім'я, третє – прізвище: *Гай Юлій Цезар, Марк Порцій Катон*;

г) частки, артиклі та інші службові слова (*ван, да, де, ді, дю, дер, ед, ель, ла, ле, фон* і т. ін.) в іншомовних особових назвах: *Людвіг ван Бетховен, да Вінчі, де ла Куева, ді Вітторіо, дю Гар, Нур ед Дін, ле Шпельє, фон дер Гольц*.

Примітка 1. Скорочена частка *д* та ірландська частка *о* пишуться з власними іменами через апостроф: *Д'Аламбер, Д'Артаньян, Д'Обін'є; О'Генрі, О'Кейсі, О'Коннейль*; частки **Ван-, Мак-, Сан-, Сен-**, які передують прізвищам і разом із тим становлять їх невід'ємну частину, пишуться через дефіс: *Ван-Дейк, Мак-Магон, Мак-Клор, Сан-Мартін, Сен-Сімон*.

Примітка 2. У ряді випадків частки пишуться разом із прізвищами, бо в такій формі засвоїла їх українська мова: *Декандоль, Деліль, Дерібас, Лагарп, Ламетрі, Лафонтен, Лесаж, Фонвізін*;

г) слово **дон** («пан») перед особовим ім'ям як форма ввічливого звертання: *дон Базіліо, дон Педро, дон Хосе*. У власних назвах відомих літературних героїв це слово пишеться з великої літери: *Дон Жуан, Дон Кіхот*.

Примітка. У загальному значенні слово **донжуан** пишеться разом і з малої літери;

д) складові частини корейських, в'єтнамських, бірманських, індонезійських особових назв: *Кім Ір Сен, Пак Ті Вон, Хо Ші Мін, Нгуєн Конг Хоан, У Ну Мунг, Фетай Чотінучит*.

2. Разом пишуться:

а) українські прізвища, що складаються з дієслова в наказовій формі та іменника: *Горицвіт, Непийвода, Убийвовк*;

б) українські прізвища, що виникли на основі словосполучень, до складу яких входять як повнозначні, так і службові слова: *Добрийвечір, Нетудихата, Панібудьласка*;

в) українські прізвища, утворені з прикметника та іменника за допомогою сполучного звука: *Довгопол, Кривоніс, Скороход*;

г) слов'янські особові імена, утворені від двох основ: *Владислав, Володимир, Мечислав, Ярополк*;

г) складні китайські імена, які завжди виступають після прізвища: *Го Можо, Ден Сяопін, Тао Юаньмін, Сунь Ятсен*.

Примітка. Якщо китайське ім'я становить одне слово, то обидві частини особової назви (прізвище та ім'я) пишуться окремо: *Дін Лін, Лу Сін, Цюй Юань*;

д) тюркські, вірменські та інші особові назви з компонентами *бей, заде, мелік, огли* й под., що вказують на соціальний стан, родинні стосунки: *Ізмаїлбей, Турсунзаде, Керогли*. Але арабське *ібн* пишеться окремо: *Ібн Русте, Ібн Сіна, Ібн Фадлан*, а тюркське *паша* – через дефіс: *Гедік-паша, Осман-паша*.

3. Через дефіс пишуться:

а) складні особові імена: *Василь-Костянтин, Жан-Жак, Зиновій-Богдан, Марія-Антуанетта, Мартін-Лютер, Фрідріх-Вільгельм*;

б) складні прізвища: *Альтаміра-і-Кревеа, Гулак-Артемівський, Жоліо-Кюрі, Квітка-Осноров'яненко, Нечуй-Левицький, Новиков-Прибой, Римський-Корсаков*;

в) імена з кваліфікаційними прикладками: *Іван-царенко, Кирик-мужичок*. Але якщо прикладка розгорнута, то ставиться тире: *Іван – мужичий син*, рідше – кома: *Іван, селянський син*.

Похідні прикметники

1. Прикметники від складних особових імен, що пишуться через дефіс, зберігають це написання: *Жан-Жак – жан-жаківський*.

2. Прикметники від китайських, корейських, в'єтнамських та індонезійських особових назв пишуться разом: *Мао Цзедун – маоцзедунівський, Кім Ір Сен – кімсенівський*.

3. Прикметники від прізвищ типу *ван Бетховен, фон Бісмарк* утворюються тільки від іменника: *бетховенський, бісмарківський*. Якщо прикметник утворюється від прізвища / з часткою, артиклем тощо, то він пишеться разом: *де Голль – деголлівський, Нур ед Дін – нуреддінівський*. Прикметники від прізвищ типу *Д'Аламбер* зберігають апостроф після частки: *д'аламберівський*.

4. **Не** утворюються прикметники:

а) від складних прізвищ, прізвиськ і псевдонімів типу *Гулак-Артемівський, Марко Вовчок, Річард Левове Серце*.

Примітка. Прикметник, утворений від імені та прізвища, пишеться через дефіс: *Вальтер Скотт – вальтер-скоттівський, Жуль Верн – жульвернівський, Марк Твен – марк-твенівський*;

б) від тюркських, вірменських, арабських та ін. особових назв типу *Керогли, Осман-паша* тощо;

в) від невідмінюваних іншомовних прізвищ типу *ді Вітторіо, Ламетрі, Д'Обіньє*.

1.3. Відмінювання імен та прізвищ. Особливості написання

У сучасній українській мові нормативними слід вважати обидва варіанти відмінювання чоловічих і жіночих прізвищ. Наприклад:

<i>Відмінок</i>	<i>Жіночі прізвища</i>	<i>Чоловічі прізвища</i>
Н.	<i>Людмила Макарова</i>	<i>Руслан Макаров</i>
Р.	<i>Людмили Макарової</i>	<i>Руслана Макарова</i>
Д.	<i>Людмилі Макаровій</i>	<i>Руслану (-ові) Макарову</i>
З.	<i>Людмилу Макарову</i>	<i>Руслана Макарова</i>
О.	<i>Людмилою Макаровою</i>	<i>Русланом Макаровим</i>
М.	<i>(при) Людмилі Макаровій</i>	<i>(при) Руслану (-ові) Макарову</i>

Аналогічно відмінюються і прізвища на **-ишин**: *Дмитришин, Ковалишин, Іванишин, Миколишин, Федоришин* та ін. Але слід мати на увазі, що форма жіночих прізвищ цього типу може бути невідмінюваною. Таке написання теж вважається нормативним. Наприклад:

<i>Відмінок</i>	<i>Жіночі прізвища</i>	
Н.	<i>Ольга Бондаришин</i>	<i>Ольга Бондаришин</i>
Р.	<i>Ольги Бондаришин</i>	<i>Ольги Бондаришиної</i>
Д.	<i>Ользі Бондаришин</i>	<i>Ользі Бондаришиній</i>
З.	<i>Ольгу Бондаришин</i>	<i>Ольгу Бондаришину</i>
О.	<i>Ольгою Бондаришин</i>	<i>Ольгою Бондаришиною</i>
М.	<i>(при) Ользі Бондаришин</i>	<i>(при) Ользі Бондаришиній</i>

Усі чоловічі прізвища на приголосний відмінюються за зразком:

<i>Відмінок</i>	<i>Чоловічі прізвища</i>		
Н.	<i>Микола Білоус</i>	<i>Анатолій Кузьмич</i>	<i>Олег Коваль</i>
Р.	<i>Миколи Білоуса</i>	<i>Анатолія Кузьмича</i>	<i>Олега Ковалья</i>

Д.	<i>Миколі Білоусу</i>	<i>Анатолію Кузьмичу</i>	<i>Олегу (-ові) Ковалю</i>
З.	<i>Миколу Білоуса</i>	<i>Анатолія Кузьмича</i>	<i>Олега Коваля</i>
О.	<i>Миколою Білоусом</i>	<i>Анатолієм Кузьмичем</i>	<i>Олегом Ковалем</i>
М.	<i>при Миколі Білоусу (Білоусові)</i>	<i>Анатолію Кузьмичу (Кузьмичеві)</i>	<i>Олегу (-ові) Ковалю (Ковалеві)</i>

До складних випадків відмінювання належать чоловічі прізвища типу: *Іваньо, Руньо, Пильо, Барзьо, Маньо та ін.* Наприклад: *Пильо – Пиля, Пильові (Пилю), Пиля, Шлем, при Пилеві (Пилю, Пилі).*

Жіночі прізвища на **-о**, **-й** та приголосний в українській мові перебувають поза відмінами. Наприклад: *Пансо Тетяна, Охтаро Людмила, Бурдо Анастасія, Мандро Ліля, Тягнирядно Надія; Гай Дарія, Гордій Галина, Тугай Лідія, Тужій Марина, Соловей Інна, Суховій Уляна, Бородай Келя, Трьом- син Ганна, Білаш Катерина, Брус Жанна, Стас Зінаїда, Голуб Юлія, Шевчук Світлана, Назарчук Ніна, Кравчук Варвара, Рець Марія, Швець Софія, Кравець Руслана, Микитась Павлина, Кришталь Євгенія, Кавунець Олександра.*

Не відмінюються й жіночі українські прізвища, що закінчуються на **-ко**, **-ло**. Наприклад: *Покотило Василина, Позивайло Дарина, Манойло Ніла та ін..*

Завжди незмінними є жіночі прізвища, утворені від назв народів. Наприклад: *Русин, Турчин, Сербии, Угрин* тощо.

Окрему групу прізвищ в українській мові становлять прізвища «спільного роду». Це українські прізвища на **-а** типу: *Коляда, Білобаба, Сирота, Діброва, Сіромаха, Дубинка, Лобода* та прізвища іншомовного походження. Рід таких прізвищ визначається синтаксично, залежно від того, особі якої статі (чоловічої чи жіночої) даються ці прізвища. Наприклад: *Павло Діброва й Ольга Діброва; Роман Сирота і Людмила Сирота; Антоніна Дубинка і Микола Дубинка та ін..*

Українські прізвища «спільного» роду відмінюються за зразком:

Відмінок	Жіночі прізвища	Чоловічі прізвища
Н.	<i>Андрій Лагода</i>	<i>Марія Лагода</i>
Р.	<i>Андрія Лагоди</i>	<i>Марії Лагоди</i>
Д.	<i>Андрію (-єві) Лагоді</i>	<i>Марії Лагоді</i>
З.	<i>Андрія Лагоду</i>	<i>Марію Лагоду</i>
О.	<i>Андрієм Лагодою</i>	<i>Марією Лагодою</i>
М.	<i>при Андрію (-єві) Лагоді</i>	<i>при Марії Лагоді</i>

2. ПРАВОПИС ГЕОГРАФІЧНИХ НАЗВ

2.1. Правопис українських географічних назв

Українські географічні назви на письмі передаються відповідно до вимови за нормами українського правопису: *Верхньодніпровськ, Вінниця, Гребінка, Донецьк, Дубно, Житомир, Запоріжжя, Здолбунів, Кам'янець-Подільський, Київ, Козятин, Кременчук, Кривий Ріг, Львів, Миколаїв, Новгород-Сіверський, Одеса, Охтирка, Рівне, Сіверськодонецьк, Трипілля, Харків, Чернівці, Чернігів, Шепетівка, Ямпіль; Десна, Дніпро, Дністер, Західний Буг, Ірпінь, Прип'ять, Рось, Стохід, Сян, Тетерів, Тиса, Трубіж.*

Примітка. У назвах українських міст треба розрізняти **-поль** у небагатьох словах грецького походження (грецьке *polis* «місто»): *Маріуполь, Мелітополь, Нікополь, Севастополь, Сімферополь, Тирасполь – і піль (з українського «поле»): *Бориспіль, Крижопіль, Ольгопіль, Тернопіль.**

2.2. Особливості написання географічних назв з прикметниковим закінченням та прикметникових форм від географічних назв

1. Прикметникові закінчення географічних назв передаються так: **-ий, -ой** – через **-ий**; **-ий** після твердого приголосного – через **-ий**, після м'якого приголосного – через **-ій**; **-ая, -яя** – через **-а, -я**; **-оє, -еє** – через **-є, -є**: *Становий* (хребет); *Великий Устюг, Оленій* (острів); *Лиха, Нижня Тунгуска, Чусова; Благодарне, Бологе, Майське, Покровське, Углове.*

2. Російські назви з кінцевими **-ово**, **-єво** та **-ино** передаються через **-ово**, **-єво** та **-іно (-їно)**, після шиплячих – **-ино**: *Внуково, Орехово-Зуєво; Бородіно, Мар'їно, Пушкіно; Єгоршино, Роціно*.

3. Прикметникові закінчення географічних назв **-ые**, **-ие** передаються через **і**: *Нові Ключі, Набережні Челни, Чисті Пруди*.

4. Прикметникові закінчення, що входять до складу слов'янських географічних назв, передаються відповідними українськими: *Банська Бистриця, Нові Замки, Стальова Воля, Чеський Крумльов*.

5. Польське **ó**, що виступає в суфіксі **-ów** у географічних назвах, передається через **у**: *Жирардув, Жешув, Томашув-Мазовецький* і т. ін., але традиційно *Грубешів, Краків*.

6. Польські носові **a**, **e** передаються сполученнями літер **ом**, **ем** перед губними приголосними: *Домброва, Дембиця*; перед іншими приголосними – сполученнями **он**, **ен**: *Конт, Ченстохова*.

Правопис прикметникових форм від географічних назв

1. У суфіксах **-инськ(ий)**, **-інськ(ий)** прикметників, утворених від географічних назв і назв народів, що мають у своїй основі суфікси **-ин**, **-ін**, **-инськ**, **-інськ**, зберігається той самий голосний (**и** або **і**), що й в основній назві: *Камишин – камішинський, Ніжин – ніжинський, Пенжино – пенжинський, Тульчин – тульчинський, Тушино – тушинський, Цюрупинськ – цюрупинський, Чигирин – чигиринський; грузин – грузинський, осетин – осетинський; Болдіно – болдінський, Філіппіни – філіппінський*.

В аналогічних прикметниках, утворених від географічних назв, що не мають суфіксів **-ин-**, **-ін-**, пишеться завжди **и**: *Аляска – алякинський, Баку – бакинський, Кабарда – кабардинський, Караганда – карагандинський, Поті – потинський, Сочі – сочинський, Чита – читинський, Шахти – шахтинський*.

2. У суфіксах **-овськ(ий)**, **-овськ(ий)**, **-евськ(ий)**, **-євськ(ий)**, **-івськ(ий)**, **-ївськ(ий)** прикметників, утворених від географічних назв, що мають у своїй основі **-ов** (**-ьов**), **-ев** (**-єв**), **-ів** (**-їв**), зберігається той самий голосний (**о**, **е**, **є**, **і**, **ї**), що й в основній назві: *Дніпропетровськ – дніпропетровський*,

Тамбов – тамбовський; Карачев – карачевський, Колгуєв – колгуєвський; Кишинів – кишинівський, Львів – львівський, Могилів – могилівський, Тетерів – тетерівський, Чернігів – чернігівський. Якщо при творенні таких прикметникових форм від українських географічних назв відкритий склад з *о, е* стає закритим, діє правило про чергування *о, е* з *і*: *Лозова – лозівський, Сватове – сватівський, Хмелеве – хмелівський.*

У прикметниках, утворених від географічних назв із суфіксальним *к*, перед яким іде інший приголосний, пишеться **-івський (-ївський)**: *Біла Церква – білоцерківський, Валки – валківський, Гребінка – гребінківський, Казанка – казанківський, а також Златоуст – златоустівський.* Але: *Орел – орловський* і т. ін..

При творенні прикметників за допомогою суфікса **-ськ(ий)** від географічних назв і назв народів, основа яких закінчується на приголосний, відбуваються такі фонетичні зміни:

а) *г, ж, з (дз) + -ськ(ий) → -зьк(ий), -дзьк(ий)*: *Буг – бузький, Ветлуга – ветлузький, Виборг – виборзький, Волга – волзький, Гаага – гаазький, Гамбург – гамбургзький, Калуга – калузький, Ладога – ладозький, Люксембург – люксембургзький, Лейпциг – лейпцизький, Онега – онезький, Острог – острозький, Прага – празький, Рига – ризький, Страсбург – страсбургзький; Воронеж – воронезький (пор. назву українського селища – Вороніж – воронізький), Запоріжжя – запорізький, Париж – паризький; Абхазія – абхазький, Кавказ – кавказький, Лодзь – лодзький, Сиракузи – сиракузький, француз – французький;*

б) *к, ц, ч + -ськ(ий) → -цьк(ий)*: *Баскунчак – баскунчацький, Великі Луки – великолуцький, Вишній Волочок – вишньоволоцький, Владивосток – владивостоцький, грек – грецький, Кагарлик – кагарлицький, Казбек – казбецький, калмик – калмицький, Кобеляки – кобеляцький, коряк – коряцький, Кременчук – кременчуцький, Прилуки – прилуцький, словак – словацький, таджик – таджицький, турок – турецький, узбек – узбецький; Ніцца – ніцький, Суец – суецький, Череповець – череповецький; Бахмач –*

бахмацький, Галич – галицький, Гринвіч – гринвіцький, Овруч – Овруцький, Солигалич – солигалицький. Але: Дамаск – дамаський, Мекка – меккський, тюрки – тюркський;

в) с, х, ш + -ськ(ий) → -ськ(ий): Арзамас – арзамаський, Одеса – одеський, Тбілісі – тбіліський, тунгус – тунгуський, Черкаси – черкаський, черкес – черкеський, Ясси – яський; волох – волоський, Карабах – карабаський, Лепетиха – лепетиський, чех – чеський; Золотоноша – золотоніський, Кандалакша – кандалакський, латиш – латиський, Сиваш – сиваський, чуваш – чуваський.

Примітка. Деякі слова, узвичаєні без зміни приголосних основ, передаються з ними і на письмі: *баски – баскський, казах – казахський, Перемишль – перемишльський* та ін..

2.3. Передача іншомовних географічних назв українською мовою

В українській мові в іншомовних географічних назвах і в усіх похідних подвоєні приголосні зберігаються: *Андорра, Гаронна, Голландія, Калькутта, Марокко, Міссурі, Ніцца, Ренн, Яффа*

Примітка. Узвичаєний вжиток дозволяє не подвоювати приголосні, якщо слідом або перед подвоєнням знаходиться ще один приголосний.

G і h звичайно передаються літерою *g*, у географічних назвах іншомовного походження етимологічний **g** згідно з усталеною традицією вимовляється як *g*, проте збереження **g** у вимові не є порушенням орфоепічної норми: *Гаага, Гавана, Гавр, Гарвард, Гаронна, Гвінея, Гданськ, Гельсінгфорс, Гельсінкі, Гібралтар, Гіндустан, Гренландія, Греція, Йоганнесбург, Люксембург.*

F і ph передаються літерою **ф**, **th** залежно від того, як слово узвичаєне в українській мові, передається то літерою **ф**, то літерою **т**: *Флоренція, Франція; Філіппіни, Фінікія.*

L у словах іншомовного походження передається твердим або м'яким **л** – залежно від того, як узвичаєне те чи інше слово в українській

мові: *Албанія, Атлантичний океан, Гренландія, Ла-Манш, Лондон, Осло, Тулуза; Арль, Базель, Бельт, Любек, Любляна, Ольстер, Теруель, Фінляндія, Ельбрус, Ельтон.*

Сполучення *le* передається через *ле*: *Валенсія, Каледонія, Палермо, Толедо.*

Дифтонги *ai, oi* передаються переважно через *ау, оу*, разом із тим у цілому ряді слів *ai* передається через *ав*: *Джорджтаун, Каунас; Австралія, Австрія.*

Початкові *io, yo, jo* передаються через *іо*, коли в українській мові вони вимовляються як два склади, та через *йо*, коли вони вимовляються як один склад: *Іонічне море, Йорданія, Нью-Йорк.*

I, y (а також *u* німецького дифтонга *eu*) в позиції між двома голосними (в іноземній мові) у географічних назвах зберігаються у такому винятку з правила: *Савойя.*

Примітка. Правило для цих назв відрізняється від правила для загальних слів.

I пишеться на початку слова, після приголосного перед голосним, є та звуком *й*, а *ia* в кінці слова передається звичайно через *ія*: *Індія, Іспанія, Біарріц, Фіуме, Апулія, Венеція, Греція, Мурсія.*

I пишеться після приголосних у географічних назвах, перед наступним приголосним і в кінці слова в географічних назвах: *Замбезі, Капрі, Лісабон, Міссісіпі, Монтевідео, Нагасакі, Поті, Ніл, Севілья, Сідней; Сомалі, Сочі, Батумі, Поті, Чилі, Віші.*

Після голосного *i* передається літерою *ї*: *Ізмаїл, Каїр, Кутаїсі.*

Перед приголосним після *дж, ж, ч, ш, щ* і *ц* у географічних назвах *i* передається літерою *и*, але перед голосним пишеться *і*: *Жіоно, Тиціан; Алжир, Вашингтон, Вірджинія, Гемпшир, Жиронда, Йоркшир, Лейпциг, Циндао, Чикато; Шіофок.*

У географічних назвах з кінцевими *-ида, -ика*, у географічних назвах із звукосполученням *-ри-* перед приголосним (крім *j*), як виняток у ряді інших

географічних назв після приголосних *д, т* та в деяких випадках згідно з традиційною вимовою: *Антарктида, Атлантида, Флорида, Адріатика, Америка, Антарктика, Арктика, Атлантика, Африка, Балтика, Корсика, Мексика; Великобританія, Крит, Мавританія, Мадрид, Париж, Рига, Рим, але Австрія, Ріо-де-Жанейро.*

Узвичасний вжиток та винятки: *Аргентина, Братислава, Бразилія, Ватикан, Единбург, Єгипет, Єрусалим, Китай, Кордильєри, Пакистан, Палестина, Сардинія, Сиракузи, Сирія, Сицилія, Скандинавія, Тибет.*

Е передається літерою *е*: *Еквадор, Па-де-Кале, Теруель, Ельбрус, Ельтон, Емба, Естонія.*

Коли іншомовне *е* (іноді дифтонг *ai*) на початку слова вимовляється в українській мові як звукосполучення *й + е*, воно передається літерою *є*, також після апострофа, *є, і, й, ь* пишеться *є*, а не *е*: *Ємен, Євпаторія, Євразія, Європа, Євфрат, Єгипет, В'єнна, В'єтнам, Оведо, Трієст, Сьєрра-Леоне.*

Початкове *је* передається через *є*. Початкові *іє (hie)* звичайно передаються через *іє* з наведеними нижче винятками: *Єна, Єрусалим.*

Апостроф у словах іншомовного походження та похідних від них пишеться перед *я, ю, є, ї* після приголосних *б, п, в, м, ф, г, к, х, ж, ч, ш, р*: *П'ємонт, П'яченца, Рив'єра, Ак'яб, Іх'ямас.*

М'який знак у географічних назвах іншомовного походження пишеться після приголосних *д, т, з, с, л, н* перед *я, ю, є, ї, йо*, відповідно до вимови після *л* перед приголосним: *Дельфи, Базель, Булонь, Тянь-Шань.*

М'який знак не пишеться перед *я, ю*, коли вони позначають сполучення пом'якшеного приголосного з *а, у*: *Аляска.*

Географічні назви, не вживані без номенклатурних слів, перекладаються. Завжди перекладаються й прикметники на означення розмірів, взаємного розміщення та сторін світу, що виступають у складі географічних назв: *Аравійське море, мис Доброї Надії, Перська затока. Північний Льодовитий океан; Великий каньйон, Нижній Новгород, Південна Америка, Північний полюс.*

Французькі *ll* та *ill* після голосних у кінці слів та перед голосними передаються через *й*: *Вайян, Вайєль, Шантії*.

Відповідно до вимови *j* у словах англійського походження – через *дж*: *Джерсі*.

Англійський дифтонг *eu* передається через *ей*.

Англійське *w* у власних назвах передається звичайно через *в*, але за традицією існують винятки: *Вінніпет, Уельс, Уолл-стрит*.

Англійське *th* – через *т*, але існують винятки: *Голсуорсі (Galsworthy), Резерфорд (Rutherford)*.

Німецький дифтонг *ei* передається через *ей*, у власних назвах новішого походження німецький дифтонг *ei* передається через *ай (яй)*, дифтонг *eu* – через *ой*: *Лейпциг, Рейн, Швейцарія; Айзенах, Нойбранденбург, Нортгайм*.

Голландські дифтонги *iu, u* передаються через *ей*.

Відповідно до вимови *j* у словах іспанського походження – через *х*: *Бадахос*.

2.4. Відмінювання географічних назв

1. Географічні назви з іменниковими закінченнями – українські, а також іншомовні – відмінюються, як звичайні іменники I, II, III відмін:

I відміна: *Африка – Африки, в Африці; Волга – Волги, на Волзі; Лохвиця – Лохвиці, Лохвицею, у Лохвиці; Махачкала – Махачкали, у Махачкалі; Москва – Москви, Москвою, у Москві; Одеса – Одеси, в Одесі; Ольвія – Ольвії, Ольвією, в Ольвії; Полтава – Полтави, у Полтаві; Прага – Праги, у Празі; Речиця – Речиці, в Речиці; Шепетівка – Шепетівки, у Шепетівці.*

II відміна: *Буг – Бугу, на Бузі (й по Бугу); Владивосток – Владивостока, у Владивостоці (у Владивостоку); Гайсин – Гайсина, Гайсином, у Гайсині; Дубно – Дубна, Дубном, у Дубні; Единбург – Единбурга, в Единбурзі (в Единбургу); Київ – Києва, Києвом, у Києві; Лихославль – Лихославля, Лихославлем, у Лихославлі; Луганськ – Луганська, Луганськом, у Луганську; Львів – Львова, Львовом, у Львові; Орел – Орла, Орлом, в Орлі; Псков –*

Пскова, Псковом, у Пскові; Світязь – Світязю, Світязем, на Світязі; Тернопіль – Тернополя, Тернополем, у Тернополі; Теруель – Теруеля, Теруелем, у Теруелі; Токмак – Токмака, у Токмаці (у Токмаку); Ужгород – Ужгорода, Ужгородом, в Ужгороді.

III відміна: *Бретань – Бретані, Бретанню, у Бретані; Керч – Керчі, Керчу, у Керчі; Об – Обі, Об'ю, на Обі; Свір – Свірі, Свір'ю, на Свірі; Сизрань – Сизрані, Сизранню, у Сизрані.*

2. Географічні назви, що мають форму множини, відмінюються як відповідні загальні іменники: *Березники – Березників, Березникам; Горки – Горок, Горкам; Єсентуки – Єсентуків, Єсентукам; Жигулі – Жигулів, Жигулям; Ков'яги – Ков'яг, Ков'ягам; Лубни – Лубен, Лубнам; Плиски – Плисок, Плискам; Прилуки – Прилук, Прилукам; Ромни – Ромен, Ромнам; Салоніки – Салонік, Салонікам; Філіппіни – Філіппін, Філіппінам; Чебоксари – Чебоксар, Чебоксарам, у Чебоксарах; Чернівці – Чернівців, Чернівцям, у Чернівцях.*

3. Географічні назви з прикметниковими закінченнями відмінюються як звичайні прикметники: *Борове – Борового, Боровому; Жуковський – Жуковського, Жуковському; Лозова – Лозової, Лозовій; Рівне – Рівного, Рівному; Чусова – Чусової, Чусовій.*

4. Географічні назви, що складаються з прикметника та іменника чи, навпаки, іменника та прикметника, відмінюються в обох частинах:

а) *Великий Устюг – Великового Устюга; Гола Пристань – Голої Пристані, Голою Пристанню; Кривий Ріг – Кривого Рогу; Великі Луки – Великих Лук; Єлисейські Поля – Єлисейських Полів; Мінеральні Води – Мінеральних Вод;*

б) *Кам'янець-Подільський – Кам'яця-Подільського, Кам'яцеві-Подільському; Новгород-Сіверський – Новгорода-Сіверського, Новгороду-Сіверському; Новоград-Волинський – Новограда-Волинського, Новоградові-Волинському; Рава-Руська – Рави-Руської, Раві-Руській.*

5. Географічні назви, що складаються з двох іменників або іменника та присвійного прикметника, відмінюються лише в другій частині: *Баден-Баден*

– *Баден-Бадена*, у *Баден-Бадені*; *Орехово-Зуєво* – *Орехово-Зуєва*, в *Орехово-Зуєві*; *Івано-Франківськ* – *Івано-Франківська*, в *Івано-Франківську*. Але: *Конча-Заспа* – *Кончі-Заспи*, у *Кончі-Заспі*; *Пуца-Водиця* – *Пуці-Водиці*, у *Пуці-Водиці*.

6. Географічні назви, що складаються з короткої форми прикметника, прийменника на та іменника, що вказує на місце розташування населеного пункту, відмінюються в першій частині: *Ростов-на-Дону* – *Ростова-на-Дону*, у *Ростові-на-Дону*; *Франкфурт-на-Майні* – *Франкфурта-на-Майні*, у *Франкфурті-на-Майні*.

7. **Не** відмінюються географічні назви (переважно іншомовні), що закінчуються на *е (є), і (ї), о, у (ю)*: *Рамбуйє*, *Туапсе*, *Улан-Уде*, *Фіуме*; *Капрі*, *Порт-Луї*, *Поті*, *Тбілісі*, *Уссурі*, *Фукуї*; *Бордо*, *Глазго*, *Марокко*, *По*, *Сант-Яго*; *Баку*, *Бештау*, *Катманду*, *Кюсю*. Так само не відмінюються й деякі назви на *-а*, як *Нікарагуа*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Український правопис / НАН України, Інститут мовознавства імені О.О.Потебні; Інститут української мови. – К.: Наукова думка, 2012. – 288 с.
2. Кацавець Р.С. Норми українського правопису // Мова у професії юриста : Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 304 с.
3. Шевелєва Л. А. Український правопис у таблицях: Правила, винятки, приклади, коментарі / За ред. А. О. Свашенко. – Харків: Світ дитинства, 2000. – 104 с.
4. Баран Г. В. Українська мова. Готуємося до зовнішнього незалежного оцінювання: Навчальне видання. – Харків: Країна мрій, 2009. – 256 с.